

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس)

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته تفسیر و علوم قرآن

عنوان:

سبک گفتگو در خانواده از دیدگاه قرآن

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین آقای دکتر سید احمد فقیهی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علی حسین زاده

دانش پژوه:

محمد ظاهر طحان

قم، ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر

از تمام کسانی که در پدید آوردن این نوشته مرا یاری نمودند،
خصوصاً از راهنمایی های ارزشمند استاد راهنما حضرت حجه
السلام والمسلمین دکتر سید احمد فقیهی و استاد مشاور جناب
آقای دکتر علی حسین زاده، کمال تشکر و قدردانی را دارم و از
خداوند متعال برای تمام استادان خود در طول دوران تحصیل،
طول عمر با عزت و توفیق خدمت بیشتر را خواهانم.

همچنین از صبر و بردباری همسر گرامی و مهرورزی دو فرزند
عزیزم صمیمانه سپاسگزارم.
برای همگی آنان از درگاه الهی، رستگاری و نیک بختی را
خواستارم.

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس و... از این پایان‌نامه برای مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره محفوظ بوده، نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

اهداء

این اثر ناچیز را به آخرین ذخیره الهی، قطب عالم امکان حضرت حجه
بن الحسن، مهدی موعود (عجل الله تعالی فرجه الشریف) جانهای تمام
عالمیان به فدایش باد و روح پر فتوح امام خمینی (ره) و شهداء حق و
حقیقت، اهداء می نمایم.

چکیده

نهاد خانواده اصلی ترین واحد جامعه است و می تواند زمینه ساز خوشبختی و سعادت انسانها و جوامع باشد. از این رو اسلام که برنامه سعادت و تکامل بشر است عنایت ویژه ای به سبک زندگی اسلامی در خانواده و سلامت و رشد و پویایی این نهاد سرنوشت ساز دارد.

گفتگوی اسلامی بخشی از سبک زندگی اسلامی را تشکیل می دهد که بر گرفته از نگرش و باورها و اخلاق اسلامی است. با گفتگو به سبک اسلامی می توانیم از آسیب ها و آفات زبان در امان بمانیم و رنجش و فشارهای روانی و بیماری های روحی را از خود و خانواده و جامعه دور کنیم و با ایجاد فضای صمیمانه و محبت آمیز در خانواده و انتقال مفاهیم دینی و اخلاقی میان اعضای خانواده و شکوفایی استعدادها و ترغیب و تشویق و هدایت به سوی اهداف متعالی ، زندگی بهشتی را به ارمغان آوریم.

برای ارائه سبک گفتگو از دیدگاه قرآن عناوین کلی بحث را از آیات قرآن استخراج نموده و با ذکر مصادیق و نمونه هایی از گفتگوهای خانوادگی در قرآن به توصیف و تبیین بحث پرداخته شده است.

سبک گفتگو را می توان مجموعه ای از گزینش ها و چینش ها از جهت محتوا و شیوه گفتگو دانست.

از دیدگاه قرآن محتوای گفتگو باید توحید محور باشد و بر مدار حق و حقیقت حرکت کند و با سخنان سودمند و اصلاح گرانه و موعظه آمیز و عاطفی دیگران را به سوی خداوند دعوت نمود.

از منظر قرآن شیوه و روش گفتگو باید محترمانه و دلنشین و مطابق حق و سنجیده و به دور از هرگونه فساد و باطلی و خالی از هر خشونت و آزار و اذیتی باشد، تا بر دلها اثر کند و مقبول واقع شود و یا حداقل از شر دیگران در امان بمانیم. و همچنین ساختار سخن باید بلیغ و روان و به جا و به موقع و به مقتضای حال مخاطب و شیوا و ملایم و پسندیده باشد. و به طور کلی سخنی باید بر زبان آورد که از جهت کیفیت ، سخن زیبا و دلنشینی باشد که دوست داریم به ما گفته شود و همچنین سخنانی که مفید و سودمند و مطابق حق و مورد رضایت و خشنودی خداوند تبارک و تعالی باشد . و این سبک گفتگو بهترین و نیکوترین سبکی است که قرآن برای جوامع بشری خصوصا مسلمانان و به تبع خانواده اسلامی و قرآنی معرفی می نماید و جالب اینکه خود قرآن هم از چنین سبکی استفاده نموده و خود را احسن الحدیث نامیده است.

کلید واژه ها: سبک ، گفتگو، سبک گفتگو، خانواده

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات ۱

۱-۱- تعریف مسأله ۲

۲-۱- پیشینه تحقیق ۳

۳-۱- ضرورت تحقیق ۴

۴-۱- هدف از تحقیق ۵

۵-۱- سؤال اصلی و سؤالات فرعی ۵

۶-۱- پاسخ به پرسش های فرعی تحقیق ۶

۷-۱- روش تحقیق ۶

۸-۱- مفهوم شناسی ۶

۱-۸-۱- سبک ۶

۲-۸-۱- گفتگو ۸

۳-۸-۱- سبک گفتگو ۹

۴-۸-۱- خانواده ۹

فصل دوم: اهمیت و جایگاه سخن و گفتگو از دیدگاه قرآن ۱۲

۱-۲- قدرت بیان، نعمت و رحمت الهی ۱۳

۲-۲- سخن نشانه عقل و شخصیت ۱۸

۳-۲- مسئولیت زبان و سخن ۲۰

۴-۲- زبان کلید خیر و شر ۲۳

۲۵	۵-۲- ارزش سخن و گفتگو.....
۳۰	۶-۲- کنترل زبان.....
۳۲	۷-۲- گفتگو وسیله تبادل اطلاعات و افزایش معلومات.....
۳۳	۸-۲- گفتگو عامل مهم ارتباط اجتماعی و خانوادگی.....
۳۷	فصل سوم: ویژگی های محتوایی گفتگو در خانواده از منظر قرآن
۳۸	۱-۳- توحید محوری.....
۴۴	۲-۳- حق گوئی.....
۴۴	۱-۲-۳- اهمیت و فضیلت حق گوئی.....
۴۵	۲-۲-۳- عوامل انحراف از حق گوئی.....
۵۰	۳-۳- موعظه.....
۵۱	۱-۳-۳- هدف از موعظه.....
۵۲	۲-۳-۳- مصادیق موعظه.....
۵۵	۴-۳- اصلاح گری.....
۵۷	۱-۴-۳- اهمیت اصلاح ذات البین.....
۵۸	۲-۴-۳- مصادیق اصلاح ذات البین.....
۵۹	۵-۳- اظهار عواطف.....
۶۳	فصل چهارم: کیفیت گفتگو در خانواده از منظر قرآن
۶۶	۱-۴- قول حسن.....
۶۸	۱-۱-۴- معنای قول حسن.....
۷۱	۲-۱-۴- عمومیت قول حسن.....
۷۲	۳-۱-۴- مصادیق قول حسن.....
۷۳	۲-۴- قول احسن.....

۷۴	 ۱-۲-۴- معنای قول احسن
۷۷	 ۲-۲-۴- مصادیق قول احسن
۸۲	 ۳-۲-۴- جدال احسن
۸۴	 ۴-۲-۴- احسن الحديث
۸۶	 ۳-۴- قول سدید
۸۷	 ۱-۳-۴- معنای سدید
۸۸	 ۲-۳-۴- مصادیق قول سدید
۹۰	 ۴-۴- قول لَئِنْ
۹۱	 ۱-۴-۴- معنای لَئِنْ
۹۲	 ۲-۴-۴- مصادیق قول لَئِنْ
۹۵	 ۵-۴- قول معروف
۹۶	 ۱-۵-۴- معنای معروف
۹۷	 ۲-۵-۴- مصادیق قول معروف
۱۰۷	 ۶-۴- قول کریم
۱۰۸	 ۱-۶-۴- معنای کریم
۱۱۰	 ۲-۶-۴- مصادیق قول کریم
۱۱۱	 ۷-۴- قول میسور
۱۱۲	 ۱-۷-۴- معنای میسور
۱۱۳	 ۲-۷-۴- مصادیق قول میسور
۱۱۴	 ۸-۴- قول طیب
۱۱۴	 ۱-۸-۴- معنای طیب
۱۱۶	 ۲-۸-۴- مصادیق قول طیب

۹-۴- قول بلیغ ۱۲۱

۹-۴-۱- معنای بلیغ ۱۲۱

۹-۴-۲- مصادیق قول بلیغ ۱۲۲

فهرست منابع..... ۱۲۶

فصل اول

کلیات

۱-۱- تعریف مسأله

نهاد خانواده اصلی ترین رکن جامعه است و می تواند زمینه ساز خوشبختی و سعادت انسانها و جوامع باشد. از این رو اسلام که در بردارنده برنامه سعادت و تکامل بشر است عنایت ویژه ای به سبک زندگی اسلامی در خانواده و سلامت، رشد و پویایی این نهاد سرنوشت ساز دارد.

یکی از مهمترین مسائل نهاد خانواده، روابط سالم و تأثیرگذار بین اعضای خانواده می باشد. ارتباط میان افراد خانواده فرایندی است که در آن اطلاعات و مفاهیم و احساسات و نیازها و نظرهای فردی به صورت پیامهای کلامی و غیرکلامی با یکدیگر در میان گذاشته می شود و ارتباط مؤثر موجب شکوفایی اعضاء خانواده و بهبود کیفیت روابط خانوادگی می شود. اصلی ترین راه ارتباط میان افراد خانواده گفتگوست.

اینکه محتوای سخنانی که بر زبان آورده می شود از دیدگاه قرآن از چه جنس و موضوعی باید باشد. و گفتگوی اسلامی در خانواده از منظر قرآن چه ویژگی هایی باید داشته باشد. و محتوا و شیوه و به طور کلی کیفیت گفتگو چگونه باید باشد و چه ویژگی هایی باید داشته باشد مسائلی است که تحت عنوان سبک گفتگو در خانواده از منظر قرآن می توان مطرح نمود.

قلمرو بحث از گفتگو در خانواده شامل گفتگوی میان همسران و گفتگوی والدین با فرزندان و گفتگوی فرزندان با والدین و گفتگوی میان خود فرزندان است. بنابراین سایر روابط بین افراد خانواده از حیطه بررسی ما خارج است.

این تحقیق به بررسی و استخراج و تحلیل آیات قرآنی مربوط به سبک گفتگوی اسلامی در خانواده به روش تفسیر موضوعی می پردازد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

با توجه به اینکه "سبک گفتگو" اصطلاح جدیدی است. اثری با این عنوان به طور مستقل نوشته نشده است ولی در مورد موضوع پژوهش به صورت مشتمل در کتابهایی با عناوین اخلاق در قرآن و سبک زندگی اسلامی و آداب معاشرت و آداب گفتگو و مهارت گفتگو و هنر گفتگو مطالبی آمده است.

۱- کتاب اخلاق و سبک زندگی اسلامی، نوشته ی احمد حسین شریفی است. در این کتاب سعی شده برخی آداب و سبک زندگی اسلامی با استناد به آیات و روایات تبیین شود. و بدین منظور بعد از طرح برخی از مباحث مفهوم‌شناسی و مبانی اعتقادی، به توضیح سبک زندگی اسلامی در حوزه‌های مختلفی از جمله آداب اسلامی علم‌آموزی و گفتگوهای علمی و سبک اسلامی ارتباط با دیگران و روابط خانوادگی پرداخته شده است ولی در مورد آداب و سبک گفتگو مطالب چندانی مطرح نشده است.

۲-مهارت گفتگو؛ نوشته جواد ایروانی که در چند بخش به این موضوع پرداخته است از جمله عوامل برقراری ارتباط گفتاری موثر و موانع برقراری ارتباط موثر و آسیب‌شناسی سخن و معیارهای سخن شایسته را با توجه به آیات و روایات بررسی نموده و یک بخشی را به آداب سخن با پدر و مادر و با فرزندان و سخن با همسر اختصاص داده است.

در این کتاب فهرستی از برخی مهارت ها ارائه شده و با توضیحی کوتاه شواهدی از برخی آیات و روایات به صورت گذرا بیان شده است.

در برخی آثار هم به نکات ارزنده‌ای در باب گفتگو اشاره شده هر چند درباره سبک گفتگو در خانواده به طور ویژه نیستند و بیشتر به راهکارهای روانشناختانه گفتگو از منظر غربیان پرداخته اند ولی به موضوع این پژوهش به صورت عام ارتباط می یابند ازجمله:

۱- مهارت‌های گفتگو؛ نوشته‌ی دون گابور، ترجمه‌ی مهدی قراچه داغی، این کتاب دارای چهار بخش است و به روش شروع صحبت و ادامه‌ی آن و پایان کلام با تأثیر مورد نظر و بالا بردن سطح کیفی گفتگو پرداخته است.

۲- کتاب اخلاق در قرآن استاد محمد تقی مصباح یزدی، جلد سوم در فصل یازدهم، مطالبی تحت عنوان ارزشهای اخلاقی در گفت و شنود مطرح شده است که به صورت مختصر به بخشی از مباحث این مسأله پرداخته شده است.

۳- مقاله ای با عنوان سخن نیکو از منظر قرآن نوشته احمد شجاعی در مجله معرفت شماره ۱۵۲ مرداد، ۱۳۸۵ درباره سخن نیکو مطالبی مفید را جمع آوری نموده است که یک بخش کوتاه از بحث ما را تشکیل می دهد و به صورت عمومی گفته شده و در مورد خانواده مطرح نشده است.

۴- کتاب الحوار فی القرآن نوشته سید محمدحسین فضل الله در مورد گفتگو در خانواده مطالبی ارزشمند دارد ولی به بحث سبک گفتگو در خانواده که عنوان تحقیق ما است نپرداخته است.

با توجه به اینکه پژوهش ما بیان سبک گفتگو در خانواده از دیدگاه قرآن است و از این حیث و با این عنوان چنین بحثی مطرح نشده است، این پژوهش را از دیگر کتاب ها و پژوهش ها متمایز می نماید.

۱-۳- ضرورت تحقیق

بحث از سبک گفتگوی اسلامی در عرصه زندگی اجتماعی و خانوادگی در راستای موضوع سبک زندگی اسلامی، با فرمایشات و تأکیدات مقام معظم رهبری (حفظه الله) از مباحث بسیار ضروری جامعه کنونی ما است.

عدم توجه و آگاهی به مسأله سبک گفتگو می تواند خسارت های جبران ناپذیری بر پیکره جامعه وارد کند. با گفتگو به سبک اسلامی می توانیم از آسیبها و آفات زبان در امان بمانیم و رنجش و فشارهای روانی و بیماریهای روحی را از خود و خانواده دور کنیم به شرطی که با راه صحیح آن آشنایی کامل داشته باشیم و آنرا در زندگی بکار بندیم. در این تحقیق راه صحیح گفتگو و سبک گفتگوی اسلامی و قرآنی ارائه خواهد شد تا به آن آسیبها دچار نشویم.

یکی از مهمترین و کارآمدترین راههای ایجاد فضای محبت آمیز و صمیمانه و با نشاط در خانواده و انتقال مفاهیم دینی و تربیت اخلاقی میان اعضای خانواده و شکوفایی استعدادها و احساسات و عواطف و ایجاد

انگیزه و ترغیب و تشویق و هدایت به سوی اهداف متعالی گفتگو به سبک اسلامی است. و این پژوهش با الهام از آیات قرآن، روش گفتگوی اسلامی را ارائه می دهد.

۱-۴- هدف از تحقیق

- ۱ استخراج و ارائه سبک گفتگوی اسلامی در خانواده از دیدگاه قرآن است.
- ارائه سبک گفتگوی اسلامی که نقش مؤثری در تقویت و تحکیم روابط میان اعضاء خانواده دارد .
- ارائه اطلاعات مفید و مناسبی از منبع وحی الهی درباره سبک گفتگوی اسلامی تا مورد استفاده پدران و مادران و مربیان و مشاوران دلسوز و ایمانی قرار گیرد.

۱-۵- سؤال اصلی و سؤالات فرعی

سؤال اصلی

دیدگاه قرآن درباره سبک گفتگو در خانواده چیست ؟

سؤالات فرعی:

- ۱- اهمیت و جایگاه سخن و گفتگو از دیدگاه قرآن چیست ؟
- ۲- ویژگی های محتوایی گفتگو در خانواده از منظر قرآن چیست؟
- ۳- ویژگی های سبک گفتگو در خانواده از دیدگاه قرآن چیست؟

۶-۱- پاسخ به پرسش های فرعی تحقیق

- سبک گفتگوی اسلامی در عرصه زندگی اجتماعی و خانوادگی ، از جایگاه مهم و بسیار حساس و ارزشمندی برخوردار است.

- محتوای گفتگو از دیدگاه قرآن باید دارای ویژگی توحید محوری و حق مداری و دعوت به سوی حقیقت محض باشد.

- نیکویی و شیوایی و سلامت و ملایمت و استواری و سنجیدگی در سخن از جمله ویژگیهای سبک گفتگوی اسلامی در خانواده از نظر قرآن است.

۷-۱- روش تحقیق

فن مطالعه و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای است و ابزار تحقیق فیش نویسی می باشد و حل مسأله به روش توصیفی و تحلیلی مبتنی بر تفسیر موضوعی خواهد بود.

۸-۱- مفهوم شناسی

۸-۱-۱- سبک

بدون تردید تعریف جامع و مانعی از سبک که بیانگر مفهوم قابل قبول ومورد اتفاق همه دانشمندان و پژوهشگران سبک شناس باشد وجود ندارد.^۱ ولی با توجه به معنای لغوی سبک و پژوهشهای سبک شناختی تا حدودی می توان به تبیین مفهوم سبک پرداخت.

۱ - محمدالکواز، سبک شناسی اعجاز بلاغی قرآن، ترجمه حسین سیدی، ص ۵۶

واژه سبک که در عربی از آن به اسلوب و در انگلیسی به Style تعبیر می شود در فارسی به معنای ریخت و طرز و روش و شیوه است.^۱

این واژه در ادبیات فارسی گذشته به عنوان سبک های ادبی و شعری استعمال می شود. و در اصطلاح ادبی سبک به معنای طرز بیان مافی الضمیر^۲ و در اصطلاح شاعران ، روش یا شیوه خاص که عبارت از جمله بندی و استعمال الفاظ و ترکیبات و چگونگی تعبیر و بیان مضامین است.^۳

سبک در اصطلاح دانشمندان سبک شناس معنای گسترده و فراگیری دارد و از عنصر لفظی هم فراتر رفته و شامل هنر ادبی می شود، که ادیب آن را برای اقناع یا تأثیرگذاری به کار می برد. سبک، گونه ای از کلام است (چه روایی، چه گفتگو ، چه تشبیه ، مجاز و یا کنایه) که به شیوه گزینش و چینش واژگان و ترکیب آنها برای بیان معانی به قصد تبیین و تأثیر گذاری می پردازد.^۴

واژه سبک در کنار واژه زندگی اصطلاح جدیدی است که دهه های اخیر در غرب مورد استعمال قرار گرفته و اخیراً با فرمایشات مقام معظم رهبری (حفظه الله) این اصلاح سمت و سوی اسلامی گرفته و معنای خاصی پیدا کرده است.

واژه سبک در ترکیب سبک زندگی به مجموعه ای کم و بیش جامع و منسجم از گزینش ها و عملکردها و رفتارهای ظاهری یک فرد است که نه فقط نیازهای جاری او را برآورده می سازد، بلکه حاکی از گرایش ها و باورها و رویکردهای خاصی است که وی برای هویت شخصی خویش بر می گزیند.^۵

در این پژوهش واژه سبک با توجه به معانی مختلف لغوی و اصطلاحی این چنین تعریف شده :

۱ - محمد معین، فرهنگ معین، مدخل سبک

۲ - همان

۳ - حسن عمید، فرهنگ عمید، مدخل سبک

۴ - محمد الکواز، سبک شناسی اعجاز بلاغی قرآن، ترجمه حسین سیدی، ص ۶۴

۵ - احمد حسین شریفی و همکاران ، همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی اسلامی)، ص ۲۹

به شیوه و نحوه گزینش و انتخاب رفتار و گفتار و عملکرد خاصی سبک گفته می شود.

۱-۸-۲- گفتگو

گفتگو به معنای صحبت، بحث، سخن، محاوره و مکالمه است.^۱ این واژه در ادبیات قدیم، بیشتر به صورت "گفت و شنود" نوشته یا بیان می شد. به نظر می رسد واژه "گفت و شنود" گویاتر و روشتر از واژه گفت و گو باشد، زیرا نشان دهنده این معناست که طرفین گفتگو، مکالمه دو جانبه داشته، هم سخن می گویند و هم به سخن فرد مقابل گوش می دهند.

در عربی از گفتگو به حوار تعبیر می شود و حوار مشتق از واژه محاوره است. گفتگو را از آن جهت محاوره گویند که طرفین کلام روی خود را به یکدیگر بر می گردانند مرحوم طبرسی (ره) می فرماید: کلمه تحاور به معنای مراجعه به یکدیگر در سخن گفتن است، که آن را محاوره نیز می گویند. وقتی گفته می شود حاوره، محاوره معنایش این است که فلانی با فلان کسی گفتگو کرد.^۲

اما در زبان انگلیسی سه مفهوم discussion و dialogue و conversation مترادف های نسبتاً یکسانی معرفی شده اند. Discussion را مباحثه و بحث و گفتگو و مذاکره و مناظره ترجمه کرده اند. dialogue به گفتگوی میان دو یا چند نفر و در بحث و مکالمه شرکت کردن و پرسش و سؤال و جواب ترجمه شده است. conversation به مکالمه و محاوره و معاشرت و اختلاط ترجمه شده است. dialogue ریشه در زبان یونانی دارد و از دو کلمه dia به معنی through از میان، از وسط، از توی و logos به معنی کلمه و یا معنی (word or meaning) ترجمه شده است و فاصله زیادی با دو کلمه دیگر دارد. discussion معنی جدا شدن و جدا کردن می دهد و در مباحثه یک طرف برنده و یک طرف بازنده می شود یکی محکوم می شود و یکی حاکم. در حالی که در دیالوگ همه بازیگران برنده هستند و از خلال بحث واز دل این گفتگو نتیجه ای و دانشی بدست می آید که حرف قبلی هیچ یک از طرفین نیست بلکه حاصل یک هم اندیشی است و در نتیجه یک ارتباط جدید تولید می شود.

۱ - محمد معین، فرهنگ معین، مدخل گفتگو

۲ - فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۳۷۰

با توجه به آنچه گذشت می توان این نتیجه را گرفت که منظور از گفتگو، سخن گفتن دو طرفه به منظور مبادله اطلاعات و اندیشه ها و تجربیات و احساسات است.

۱-۸-۳- سبک گفتگو

سبک گفتگوی اسلامی بخشی از سبک زندگی اسلامی می باشد که نشأت گرفته از نگرشها و باورهای دینی است .

محتوا و شیوه گفتگو با دیگران سبک گفتگوی هر شخصی را تشکیل می دهد. اینکه محتوای سخنانی که بر زبان آورده می شود از دیدگاه قرآن از چه جنسی و موضوعی باید باشد و گفتگوی اسلامی از منظر قرآن چه ویژگیهایی باید داشته باشد. و محتوا و شیوه و به طور کلی کیفیت گفتگو چگونه باید باشد مباحثی است که تحت عنوان سبک گفتگو مطرح می شود.

وبا توجه به معنای لغوی و اصطلاحی سبک و گفتگو و پژوهشهای مربوطه می توان سبک گفتگو را مجموعه ای از گزینشها از جهت محتوای سخن و شیوه گفتگو دانست.

۱-۸-۴- خانواده

برای خانواده تعاریف متعددی بیان شده است و صاحب نظران در رشته های مختلف از دیدگاه خود به بررسی آن پرداخته اند. ولی هر تعریف به بعدی از خانواده توجه داشته است؛ از این رو شاید مناسب تر باشد که خانواده را با توجه به ویژگی های اساسی آن تعریف کنیم:

۱- از عمومی ترین سازمانهای اجتماعی است که بر اساس ازدواج بین یک مرد و دست کم یک زن شکل می گیرد.

۲- در آن، مناسبات خونی یا اسناد یافته (پذیرش فرزندان) به چشم می خورد.

۳- معمولاً دارای نوعی اشتراک مکانی است.

۴- معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، جسمانی، اقتصادی، تربیتی و جز این‌ها را بر عهده دارد.^۱

تعالیم اسلام نیز بر ویژگی‌های یاد شده در خانواده، تأکید می‌کند. بر اساس تعالیم اسلامی، خانواده مجموعه‌ای است از افراد با رابطه‌های سببی (عقد ازدواج) و نسبی (والدینی - فرزندی و خواهر و برادری). این افراد نسبت به هم متناسب با نوع نسبت و ارتباط، مسئولیتهای اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی و دینی دارند. بر اساس این تعریف، از نظر تعالیم اسلام خانواده شامل خانواده‌های هسته‌ای و گسترده می‌شود. با وجود این، با توجه به میزان مسئولیتهای و حقوق اقتصادی، اجتماعی و رفتاری اعضای خانواده نسبت به هم، سه مرتبه خانواده در اسلام دیده می‌شود:

خانواده مرتبه اول: زن و شوهر و فرزندان بدون واسطه؛

خانواده مرتبه دوم: زن و شوهر، فرزندان، والدین زن یا شوهر؛

خانواده مرتبه سوم: زن و شوهر، فرزندان به علاوه والدین زن یا شوهر و دایی، خاله، عمو و عمه‌ی فرزندان.

این تعریف از خانواده مبتنی بر مسئولیتهای افراد نسبت به اعضای خانواده و خویشان و نیز اهدافی است که تعالیم اسلام برای ازدواج و تشکیل خانواده در نظر دارد.^۲

این اولویت بندی بر اساس مسئولیتهای زن و شوهر نسبت به هم، والدین نسبت به فرزندان بدون واسطه و باواسطه، فرزندان نسبت به اجداد، عمه، عمو، خاله و دایی، و قوانین اقتصادی اسلام مانند نفقه، ارث و قوانین حقوقی مانند ولایت جد پدری و دیه‌ی عاقله در نظر گرفته شده است. بیشتر آیات قرآن که به روابط اعضای خانواده مربوط می‌شود، به مسائل خانواده مرتبه اول پرداخته و آیات کم‌تری به خانواده مرتبه دوم و آیات محدودی، مانند آیات ارث، به مسائل خانواده مرتبه سوم پرداخته است.

منظور ما در این تحقیق خانواده مرتبه اول است و از پرداختن به مراتب دوم و سوم و در نتیجه مسائل مربوط به خانواده گسترده و روابط خویشاوندی و احکام و حقوق آن بحث نخواهیم کرد.

۱ - محمد رضا سالاری فر، خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی، ص ۱۳

۲ - همان، ص ۱۵

بنابراین مقصود از سبک گفتگو در خانواده از دیدگاه قرآن، ویژگی های محتوایی و شیوه ای است که قرآن برای گفتگو میان اعضای خانواده ارائه می دهد.

فصل دوم

اهمیت و جایگاه سخن و گفتگو

از دیدگاه قرآن

سبک گفتگوی اسلامی از چه اهمیتی برخوردار است؟ آیا قرآن و روایات معصومین علیهم السلام توصیه و سفارشات در این زمینه داشته اند؟ دیدگاه قرآن نسبت به سخن و گفتگو چیست؟ سبک گفتگوی اسلامی از چه ارزش و امتیازی برخوردار است؟

باتوجه به اینکه قرآن کریم از جنس سخن و گفتگو است و اهمیت خاصی برای گفتگو قائل شده در این فصل به عنوان مقدمه بحث سبک گفتگو، جایگاه و اهمیت زبان و گفتگو و قدرت بیان در زندگی اجتماعی خصوصا روابط خانوادگی، از منظر آیات قرآن بررسی خواهد شد.

وقتی انسان اهمیت سخن گفتن و گفتگو را بداند برای هر کلمه و جمله ای که می خواهد انتخاب کند و بر زبان جاری سازد دقت بیشتری نموده و شیوه و روش مناسبتری را برای گفتار خود انتخاب خواهد کرد.

اینکه چه موقع باید سخن گفت و چه زمانی باید سکوت اختیار کرد و هنگام گفتگو چه مطالبی و چگونه باید گفت تا هم به رشد و پیشرفت و تکامل انسانها کمک شود هم کمترین آسیب و ناهنجاریهای اجتماعی را داشته باشد. مطالبی است که باید به عنوان مقدمه سبک گفتگو مطرح شود.

۲-۱- قدرت بیان، نعمت و رحمت الهی

اهمیت هر چیزی را می توان از جنبه های مختلفی بحث کرد. یکی از راه های کشف اهمیت یک مطلب این است که لوازم فقدان آن را بررسی کنیم. به راستی اگر انسان ها نمی توانستند با هم صحبت کنند و یا ارتباط کلامی بین آن ها مقدور نبود چه اتفاقی می افتاد. شاید تصور این مطلب هم برای ما مشکل باشد. یعنی زبان و گفتگو با زندگی انسان ها عجین شده و آن چنان پیوند خورده که نمی توانیم حالت فقدان را برای آن تصور کنیم.

اهمیت نعمت سخن گفتن در زندگی انسان حاجت به بیان ندارد، چون همه می دانیم زندگی آدمیان اجتماعی و مدنی است، در گذر زمان و متناسب با اشیاء و نیازها برای هر چیزی نامی نهاد، و بدین وسیله باب تفهیم و تفهم (فهمیدن و فهماندن) را به روی خود گشود، اگر تکلم نبود، وجود انسان مانند صندوق

ناگشودنی می‌شد و اگر این نبود هیچ فرقی میان او و حیوان بی‌زبان نبود، زندگی او نیز مانند حیوانات جامد و راکد می‌ماند.^۱

انسان بودن با ناطق بودن عجین شده است و اولین تعاریفی که از انسان می‌شود به «حیوان ناطق» تعبیر می‌شود یعنی اگر جنبه نطق را از انسان برداریم فقط کلمه حیوان می‌ماند. البته ما این تعریف را از انسان قبول نداریم چرا که انسان خیلی با عظمتتر با ارزشتر از این تعاریف است انسان دارای عقل و فهم و شعور است. ولی اینجا صرفاً می‌خواهیم بگوییم در پیش پا افتاده ترین تعریف ها از انسان از خصوصیت ناطق بودن وی صحبت شده است.

البته در روایات به این نکته هم اشاره شده است :

حضرت علی علیه السلام ، انسان بدون قدرت تکلم را حیوانی بیش نمی‌داند آنجا که می‌فرماید :

ما الانسان لو لا اللسان الا صورة ممثلة او بهیمة مهملة^۲

اگر در انسان زبان گویا آفریده نشده بود و انسان قدرت بر تکلم نداشت چیزی جز تصویر ممثل یا حیوانی متروک نمی‌بود.

و امام صادق علیه السلام در یکی از جلسات ضمن بیانات خود در باره نطق و سخن فرمودند:

...لولا ذلک کان بمنزله البهائم المهملة التي لا تخبر عن نفسها بشيء ولا تفهم عن مخبر شيئاً^۳

اگر آدمی نطق نمی‌داشت همانند چهار پایان می‌بود که نه قدرت دارد از خود چیزی را خبر دهند و نه می‌توانند از کسی که خبر می‌دهد چیزی بفهمند.

۱ - محمد حسین طباطبائی، میزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۹، ص ۹۵

۲ - محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ج ۸، ص ۴۹۰

۳ - محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۳، ص ۸۶

پس یکی از زیباترین خصوصیات انسان ها صحبت کردن و گفتگو است و در حقیقت نیروی متمایز کننده انسان و حیوان می باشد.^۱

در فرهنگ قرآنی، بیان از چنان اهمیت و ارزش و مقامی برخوردار است که در سوره مبارکه «الرحمن» مجموعه ای از نعمت های الهی به تصویر کشیده شده است بعد از آفرینش انسان اولین نعمت را «بیان معرفی می کند، و آموزش آن را خداوند به خود نسبت داده است.

«الرحمن / علم القرآن / خلق الانسان / علمه البیان»^۲ خدای مهربان بر رسول خود محمد صلی الله علیه وآله قرآن را آموخت و انسان را آفرید و به وی نطق و بیان را تعلیم فرمود.

قدرت بیان یکی از مهمترین مظاهر رحمت الهی محسوب می شود چرا که آن را در کنار اسم رحمانش آورده است. و خود این از عظیم ترین نعمت های الهی است، و تعلیم این بیان از بزرگترین عنایات خدایی به انسانها است.

جالب اینکه قرآن کریم که از سنخ کلام است خود را به عنوان بیان معرفی کرده است: هذا بیان للناس^۳ گرچه بیان، مفهومی است گسترده و بر هر چیزی که مبین مقصود و مراد انسان باشد اطلاق می شود، خواه سخن یا خط یا اشاره، لکن شاخص همه آن ها سخن است و لذا قرآن به آداب سخن، بیش از خط یا اشاره پرداخته است.

خدای سبحان ابزار سخن گفتن را به ما داده، و طرز آن را به ما آموخته، تا آنچه در دل خود داریم به دیگران منتقل کنیم، و به آنها بفهمانیم که چه می خواهیم و چه می فهمیم. لذا کلمه بیان آورده که به معنای کلامی است که از آنچه در ضمیر هست پرده بر می دارد،^۴ و به هر چیزی گفته می شود که مبین و آشکار

۱- محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۴۶۳

۲- الرحمن ، ۱-۴

۳- آل عمران ، ۱۳۸

۴- محمد حسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۹، ص ۹۵